

Hva skal vi med psykologihistorien?

Karl Halvor Teigen

Professor emeritus, Universitetet i Oslo

k.h.teigen@psykologi.uio.no

Mennesker, fag og institusjoner vil alltid ha stunder hvor de er opplagt til streiftog i egen historie. Hvordan var vi da vi var små, og hvor finner vi kimen til dagens storhet?

Forunderlig nok synes det like interessant å more seg over våre forfedres naivitet som å beundre dem for deres dype innsikter og profetiske gaver. De tok så tilgivelig feil; vi får det til å virke som de lå noen hestehoder foran sin tid, og da er det ingen skam at de ligger en kabellengde bak vår egen. Vi minnes dem med gravmæler store nok til at de kan vende seg i dem.

Slike betraktninger blir særlig tydelige i gratulatoriske og oppdragende kontekster, for eksempel i jubileumshistorier og introduksjonsbøker, hvor leseren skal minnes om hvor langt man er kommet ved å se seg tilbake. Historier av denne typen har ofte blitt beskyldt for å være *presentistiske*: Det er dagens situasjon som bestemmer utvalget. De er videre preget av seierherrens perspektiv («Whig histories», som englenderne sier). Alle psykologihistoriers mor, Edwin G. Borings monumentale *History of Experimental Psychology* (1929, 1957) var av dette slaget. Boring er psykologiens Snorre Sturlason; han visste mer om fortiden (og kunne mer tysk) enn amerikanere flest, og kunne dermed tillate seg å forme den som en seiersrekke for eksperimentalpsykologien. I nyere tid har Ellenberger (1970) forsøkt å gi den dynamiske psykologi en lignende kongesaga.

Et sentralt element i slike historier er et utvalg av høydepunkter som på en særlig malerisk måte symboliserer viktige funn eller tenkemåter. I psykologien har vi kjæledyr som hesten Klokhans, apen Sultan og Pavlovs hund, vi har maskoter som Banduras bobo-dukke, Rubins vase og Wertheimers leke-stroboskop, og ikke minst menneskeskjebner som lille Albert, lille Hans, Phineas Gage, tilfellet H. M. og ikke å forglemme den trege Kinnebrook, som fikk sparken fra Greenwich-observatoriet i 1796 på grunn av sine uakseptable reaksjonstider. Ofte spinnes det en slags «opprinnelsesmyte» rundt disse tilfellene, som tildeler dem en skjebnerolle i psykologihistoriens gang.

Det har i de senere år blitt vanlig å kontrastere denne tradisjonelle, pedagogiske og etnosentriske historieskrivningen med en «nyere» og mer faghistorisk tilnærming. Jansz og van Drunen (2004) påpeker at den «gamle» historien stort sett var skrevet av psykologene selv, som så på fortiden som befolket av «forløpere», og hadde sterk tro på fremskrittet så vel som kontinuiteten.

Den «nye» generasjon av psykologihistorikere prøver derimot å være mer historikere enn psykologer, de ønsker å legge mindre vekt på hva som i etterpåkløkskapens lys fremstår som fremtidsvisjoner eller villfarelser, og de tar det ikke for gitt at vi har med en kumulativ vitenskap å gjøre. I stedet prøver de å forstå psykologien i hver enkelt epoke mer ut fra datidens tanker og samfunnsforhold. Dette går ofte sammen med større interesse for anvendelse, og mindre vekt på finlesning av skriftene til store psykologiske pionerer.

Oversiktsbøker som preges av denne tilnærmingen er skrevet av Leahey (2001) og Richards (2002). Tidsskrifter som bringer nytt om psykologiens historie er først og fremst *Journal of the History of the Behavioral Sciences* (siden 1965) og *History of Psychology* utgitt av American Psychological Association siden 1998. For den som vil følge med og kanskje bidra til historieskrivningen finnes det også konferanser og foreninger, som den amerikanske *Cheiron* og dens europeiske motstykke *ESHHS* (European Society of the History of Human Sciences).

Skillet mellom ny og gammel psykologihistorie er likevel ikke så skarpt som dette kan gi inntrykk av. Fortsatt er det klassikerne som fanger interessen, men gjerne i ny drakt. I henhold til min yndlingsmodell for interesse: Informasjon er interessant i den grad den forteller noe nytt om noe kjent. Jo nyere, desto bedre; men jo mer kjent, desto bedre også (Teigen, 1984). Dermed slipper vi ikke Anna O så lett, spesielt ikke om hennes historie kan nyskrives (Kim Larsen, dette nummer). Og kanskje litt forbausende: Går vi tilbake til maskotene og opprinnelsesmytene med friske øyne, vil vi kunne oppdage at gamle favoritter som Hawthorne-effekten, Yerkes-Dodsons lov, lille Alberts rotte og Guthries katter kan ha oppført seg nokså forskjellig fra hva vi lenge har trodd.

Sammenheng og perspektiv

Men historien har også andre funksjoner enn å være oppbyggelig, eller simpelthen å tilfredsstille nysgjerrigheten. La meg bare nevne tre: Den hjelper oss til å få faget til å henge sammen, den kan brukes som ressurs og den kan være egnet til å sette nåtiden i perspektiv.

Et vanlig hjertesukk er at fagområdet psykologi spriker til alle kanter. Psykologien kan ikke tilby oss et system hvor bitene passer inn i hverandre, ganske enkelt fordi de er fragmenter av mer enn ett puslespill. Her kan den historiske, langsgående kontinuiteten bidra som erstatning for manglende sammenhenger på tvers.

Graver vi litt bakover, kan vi komme over tanker og studier som kanskje ikke forandret historiens gang, men som fortsatt kan gi opphav til nye ideer. En artig, men lite brukt strategi er simpelthen å gjenta historiske undersøkelser. Psykologien har vart lenge nok til at vi faktisk kan utføre krysshistoriske replikasjoner. Forsøk på å gjenta Fechners studier av det gylne snitt, Cattells studier av berømmelse (Whipple, 2004), eller Reymerts studier av barns idealer (Teigen, Normann, Bjørkheim & Helland, 2000), gir tankevekkende mønstre av både likheter og forskjeller over tidsspenn på flere generasjoner.

Historien anbefales ofte som et middel til edruelighet, en slags åndelig antabus for å dempe store og ugrunnede pretensjoner om endelig å ha oppfunnet hjulet, menneskets grunnrifter, kognitive illusjoner, falske minner eller det ubevisste. Historien kan fortelle oss at dette som regel er ting kloke mennesker har tenkt på før (Melinder og Magnussen, oktobernummeret). Men den kan også fortelle at på de fleste områder hvor et begrep eller en teoretisk innsikt slo an, har man blitt fristet til å tøy strikken for langt. Så mange gode metaforer har blitt dårlige når de har fått utfolde seg fritt. Det er ingen grunn til å begrense bruken av metaforer i vitenskapen, sa John Stuart Mill, vi må bare påse at vi har mange nok av dem, så vi ikke blir slaver av et snevert sett.

Historien har også et potensial til å utfordre det selvsagte. «Naiviteten» i eldre litteratur bunner gjerne i at forfatteren synes å ta for gitt oppfatninger som vi i dag vil stille spørsmålsteget ved. Dette bør samtidig gjøre oss varsomme. Kan det være at slutninger og begreper vi tar for gitt i dag, ikke alltid har vært like selvsagte? Vi regner at begreper som læring, intelligens, motivasjon, personlighet og holdninger står for noe reelt, og at dette er psykologiske grunnbegreper som vi ikke kan klare oss foruten. Men for en psykologihistoriker som Kurt Danziger (1997) er det lett å påvise at dette er relativt ferske begreper, som psykologien har dyrket frem i løpet av de siste hundre år. Den spesielle mening disse begrepene har for oss i dag er dermed en frukt av tradisjon, og kanskje ikke av nødvendighet.

Så hva skal vi med psykologihistorien? Kanskje undre oss over den, og bruke den.

Referanser

- Boring, E. G. (1929, 1957). *A history of experimental psychology*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Danziger, K. (1997). *How psychology found its language*. London: Sage.
- Ellenberger, H. F. (1970). *The discovery of the unconscious*. New York: Basic Books.
- Jansz, J., & van Drunen, P. (Eds.). *A social history of psychology*. Oxford: Blackwell.
- Leahey, T. H. (2001). *A history of modern psychology*. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.
- Richards, G. (2002). *Putting psychology in its place*. Hove, UK: Psychology Press.
- Teigen, K. H. (1985). The novel and the familiar: Sources of interest in verbal information. *Current Psychological Research and Reviews*, 4, 224–238.
- Teigen, K. H., Normann, H. T. E., Bjørkheim, J. O., & Helland, S. (2000). Who would you most like to be like? Adolescents' ideals at the beginning and the end of a century. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 44, 5–26.
- Whipple, E. M. (2004). Eminence revisited. *History of Psychology*, 7, 265–296.